

Rationaliteit, voorspelbaarheid en doelmatigheid zijn niet hetzelfde

Critici van de economische wetenschap halen dikwijls verschillende bezwaren door elkaar

ILLUSTRATIE: HEIN DE KORT VOOR HET FINANCIËLE DAGBLAD

Coen Teulings

Het zou helpen als economen eindelijk zouden toegeven dat economie een sociale wetenschap is. Ik luister met belangstelling. De spreker is niet de eerste de beste. Zij is naamloos, maar staat model voor een hele groep verstandige mensen met wie ik sinds de financiële crisis over de economie als wetenschap heb gepraat. De crisis heeft de reputatie van het vak vanzelfsprekend geen goed gedaan. Een terechte vraag is dus: welke lessen moet de discipline trekken?

Toegeven dat economie een sociale wetenschap is. Ik luister belangstellend, maar tegelijkertijd voel ik me ongemakkelijk. Economie gaat over het gedrag van mensen. Natuurlijk is het een sociale wetenschap, daar valt niets aan toe te geven, want daarover zijn we het eens. De vraag is waarom verstandige mensen daar blijkbaar een ander beeld van hebben. In het vervolg van het gesprek passeren veelal drie punten de revue: de veronderstelling dat mensen rationeel zijn, het idee dat het menselijk gedrag voorspelbaar is, en de stelling dat markten efficiënt zijn.

Die driehoek is verworden tot

een onontwarbare klauwen.

Mensen zijn geen koele calculerende machines; ze zijn van vlees en bloed, hebben emoties en normbesef. Voorspelbaarheid? Ga toch heen! Kijk naar de financiële markten, waar koersen door geruchten worden gedreven. Rationaliteit? Het is chaos! En die chaos, die kan nooit doelmatig zijn! Er moet in de economie weer meer ruimte komen voor de 'animal spirits' van Keynes. Al deze verwijten aan economen zijn herkenbaar. Economie draagt na anderhalve eeuw nog steeds de twijfelachtige erenaam 'the dismal science' — de sombere wetenschap. En dan gebruiken ze ook nog die vreselijke wiskundige modellen.

Na zo'n advies blijf ik altijd verwonderd achter. De driehoek vormt een onontwarbare, maar helaas ook onsamenhangende klauwen. Want rationaliteit, voorspelbaarheid en doelmatigheid hebben niets met elkaar van doen. Neem de eerste twee: leidt rationaliteit tot voorspelbaar-

Kuddegedrag is onvoorspelbaar, maar zeer rationeel

heid? Helaas niet. Kuddegedrag is onvoorspelbaar, maar zeer rationeel. Bij een bankruin rennen wij als lemmingen naar de bank. Dat is rationeel, want wie te laat is, is zijn geld kwijt. Koersen op financiële markten zijn onvoorspelbaar. Als directeur van het Centraal Planbureau kreeg ik tijdens de financiële crisis het advies in onze analyses meer ruimte te laten voor irrationaliteit. Het had in mijn ogen niets geholpen. De crisis was het gevolg van rationeel gedrag van mensen — of eigenlijk computers, want die geven tegenwoordig de aan- en verkooporders. Dat rationele gedrag leidde tot een ondoelmatige uitkomst. Juist op financiële markten viert rationaliteit hoogtij.

Omgekeerd is irrationaliteit niet per se onvoorspelbaar. In een column in NRC Handelsblad beschreef ik eens het driedeurenprobleem, een raadsel waarbij mensen systematisch een irrationele keuze maken. Ik 'voorspelde' dat de lezers massaal boos zouden reageren omdat ze hun irrationele keuze juist zeer rationeel vonden. Mijn voorspelling was eenvoudig, want het probleem was al vaker beschreven. Steeds hadden lezers boos gereageerd: hoe durft een econoom te zeggen dat ik irrationeel ben? Er zijn veel meer voorbeelden waarbij mensen voorspelbaar irrationeel reageren. Door

het werk van Daniel Kahneman zijn de meeste verstandige economen daar inmiddels van overtuigd. Om het nog erger te maken: die voorspelbare irrationaliteit laat zich prima beschrijven met wiskundige modellen.

Het laatste punt in de driehoek: leidt rationaliteit tot de conclusie dat markten efficiënt zijn? Ook dat niet. Neem het bekende 'prisoner's dilemma' uit de speltheorie, waarin het voor twee gevangenen rationeel is elkaar te verraden, terwijl ze beiden beter af zouden zijn als ze elkaar de hand boven het hoofd houden. Rationaliteit is hier ondoelmatig. Stel nu dat die twee gevangenen niet rationeel zijn, maar mensen van vlees en bloed, met gevoelens van mededogen. Dan houden ze elkaar wel de hand boven het hoofd. Irrationaliteit leidt dan tot doelmatigheid.

Voor de economische discipline zijn de voortekenen dus niet gunstig. De samenleving stelt na de crisis terechte vragen. Maar de antwoorden op die vragen zullen over tien jaar anders blijken dan de samenleving nu verwacht. Kortom, die twijfelachtige geuzennaam — the dismal science — die zal nog wel even blijven.

Coen Teulings is universiteitshoogleraar economics, institutions and society aan de UU.